

Κομμουνισμός Θεωρία, ιστορία, προοπτική

Η απόφαση να αφιερώσουμε στον κομμουνισμό το 100ό τεύχος της *ΟΥΤΟΠΙΑΣ*, μιας συλλογικής παρέμβασης στην κίνηση των ιδεών στην Ελλάδα, που ξεκίνησε πριν από είκοσι χρόνια, την επομένη της πτώσης των καθεστώτων του λεγόμενου «υπαρκτού σοσιαλισμού», ασφαλώς δεν είναι τυχαία. Φιλοδοξεί ουσιαστικά να δώσει με σαφήνεια το *στίγμα* ενός περιοδικού που, κάνοντας τα πρώτα του βήματα στα «πέτρινα χρόνια» των αρχών της δεκαετίας του 1990, θεωρήθηκε σκόπιμο από τους συντελεστές του να τιτλοφορηθεί *ΟΥΤΟΠΙΑ*. Σαφώς οριοθετημένη εξ αρχής τόσο από τη σοσιαλδημοκρατία όσο και από τον σταλινισμό, η *ΟΥΤΟΠΙΑ* επιδίωξε να αντλήσει έμπνευση από τις πιο κριτικές και προωθημένες στιγμές του μαρξισμού, ανταποκρινόμενη ταυτοχρόνως στην ανάγκη όχι μόνο να ερμηνεύσουμε αλλά και να αλλάξουμε τον κόσμο.

Χωρίς αμφιβολία, μέσα στα είκοσι χρόνια που μεσολάβησαν από την έκδοση του πρώτου τεύχους του περιοδικού μας μέχρι σήμερα, εποχή βαθιάς δομικής κρίσης του διεθνούς και εγχώριου καπιταλισμού, πολλά έχουν αλλάξει. Ειδικότερα, η ανάπτυξη κινημάτων κατά της λεγόμενης παγκοσμιοποίησης με αφετηρία τις κινητοποιήσεις στο Seattle (1999) και στη Γένοβα (2001) συνέβαλε, ως ένα σημαντικό βαθμό, ώστε να τεθεί επί τάπητος με τη μία ή την άλλη μορφή το ζήτημα μιας καθολικής κοινωνικής εναλλακτικής απέναντι στον καπιταλισμό, που διαμέσου του νεοφιλελευθερισμού αποκαλύπτει καθημερινά πλέον την «αλήθεια» του. Όπως ήταν επόμενο, ο κομμουνισμός ως πραγματικό κίνημα και στρατηγικός στόχος δεν άργησε, κάτω από νέες συνθήκες, να αναδειχθεί και πάλι σε αντικείμενο συζήτησης και κριτικής.

Η *ΟΥΤΟΠΙΑ*, σμιλεύοντας την ταυτότητά της ως μαρξιστικού περιοδικού, επιχείρησε και πέτυχε, ως ένα σημείο, να συμμετάσχει στον προβληματισμό που υπαγόρευε και εξακολουθεί να υπαγορεύει η ανάγκη αποτίμησης των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού», αλλά και αυτή μιας κοινωνικής απελευθέρωσης με κομμουνιστική κατεύθυνση και προοπτική. Δείγμα γραφής, ένα ανάμεσα

σε αρκετά άλλα, αποτέλεσε από αυτή την άποψη και το αφιέρωμα της *ΟΥΤΟΠΙΑΣ* στην Οκτωβριανή Επανάσταση (τεύχ. 77, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2007), αφιέρωμα που ήταν προσανατολισμένο κυρίως στην εκτίμηση του μεγαλείου αλλά και της τραγωδίας της κομμουνιστικής υπόθεσης του 20ού αιώνα.

Το παρόν αφιέρωμα συνεχίζει και εμπλουτίζει, υπό μία έννοια, την προγενέστερη προσπάθεια: ταυτοχρόνως, ωστόσο, στρέφει εν μέρει το βλέμμα προς το μέλλον, επιχειρώντας να συμβάλει στην εμβάθυνση του προβληματισμού, αλλά και στη διεύρυνση της επιχειρηματολογίας για τον κομμουνισμό του 21ου αιώνα.

Οι σχετικές μελέτες και συζητήσεις, αν και περιορισμένες σε σημαντικό βαθμό σε ακαδημαϊκό περιβάλλον, έχουν ήδη ξεκινήσει και κλιμακώνονται διεθνώς τα τελευταία χρόνια, και ιδιαίτερα στην Ευρώπη, μεσούσης της καπιταλιστικής κρίσης. Τόσο στα αντικαπιταλιστικά κινήματα της εποχής μας όσο και στη συναφή κίνηση ιδεών, κρίσιμο –ενδεχομένως και ηγεμονικό– ρόλο διαδραματίζουν, με σημαντικές επιμέρους διαφοροποιήσεις, μεταμαρξιστικές αφηγήσεις της λεγόμενης «κομμουνιστικής υπόθεσης» (Badiou, Žižek, Negri κ.ά.). Απέναντί τους στρατηγικής σημασίας αποδεικνύεται, κατά τη γνώμη μας, η επεξεργασία και προβολή μιας σύγχρονης μαρξιστικής θεωρίας του κομμουνισμού ή με άλλα λόγια η χάραξη των μαρξιστικών διαστάσεων ενός σύγχρονου σχεδίου κομμουνιστικής απελευθέρωσης, με έμφαση μάλιστα στο ζήτημα των πολιτικών και πολιτιστικών παραμέτρων μιας θεωρίας της μετάβασης. Ελάχιστη συμβολή σε αυτή την κατεύθυνση φιλοδοξεί να αποτελέσει και το ανά χειράς 100ό τεύχος της *ΟΥΤΟΠΙΑΣ*, αφιερωμένο στον κομμουνισμό.

Προκειμένου να αναδείξουμε το φιλοσοφικό/οντολογικό βάθος του κομμουνισμού ως προοπτικής της ανθρωπότητας, επιλέξαμε να ανοίξουμε το συγκεκριμένο αφιέρωμα με ένα φιλοσοφικό σχέδιασμα που φέρει τον τίτλο «Ο κομμουνισμός των πνευμάτων». Το σχέδιασμα αυτό προσεγγίζει και αναπτύσσει με «κομμουνιστικό πνεύμα» ένας από τους σημαντικότερους μελετητές της κλασικής γερμανικής φιλοσοφίας και του μαρξικού έργου, ο Jacques D'Hondt, αντιμετωπίζοντάς το ως κείμενο που, ακόμη και αν δεν ανήκει στον Hölderlin, απηχεί πιστά τις ιδέες του.

Ακολουθεί το άρθρο του Παναγιώτη Σωτήρη, που συνιστά ταυτοχρόνως μια πανοραμική κριτική παρουσίαση, αλλά και παρέμβαση στην τρέχουσα διεθνή θεωρητική συζήτηση για τον κομμουνισμό, με τον υπαινικτικό τίτλο «Η επιστροφή του φαντάσματος». Στο πρώτο μέρος του άρθρου του ο Σωτήρης –η συμβολή του οποίου στην επιμέλεια αυτού του αφιερώματος ήταν σημαντική–, προσεγγίζει το τοπίο της σύγχρονης συζήτησης για τον κομμουνισμό ως αντιπαράθεση μαρξιστών και μετα-μαρξιστών διανοητών, ενώ στο δεύτερο μέρος διατυπώνει και αναλύει τις θέσεις του για τον κομμουνισμό ως πραγματικό κίνημα μέσα από το πρίσμα μιας σύγχρονης μαρξιστικής θεωρίας της μετάβασης.

Από την πλευρά του, ο Alberto Toscano, ένας από τους πλέον μάχιμους συμμα-

τέχοντες στη διεθνή συζήτηση για την κομμουνιστική υπόθεση, αναζητεί τις φιλοσοφικές προϋποθέσεις αλλά και τις πολιτικές προεκτάσεις του κομμουνισμού στην εποχή μας εστιάζοντας την προσοχή του στην αντιμετώπιση του κομμουνισμού από τον νεαρό Marx και στην ισότητα ως καταστατική αρχή της κομμουνιστικής κοινωνίας. Η ανάλυσή του εμπλουτίζεται με αναφορές στο έργο σύγχρονων μελετητών, όπως ο Negri και ο Deleuze. Το άρθρο είχαν την ευγενή καλοσύνη να μας παραχωρήσουν –και τους ευχαριστούμε– τόσο ο ίδιος ο συγγραφέας του όσο και ο εκδοτικός οίκος Νήσος, που πρόκειται να εκδώσει το επόμενο διάστημα και σε ελληνική μετάφραση το βιβλίο *Η Ιδέα του κομμουνισμού*. Το βιβλίο αυτό περιλαμβάνει το υλικό της διεθνούς συνδιάσκεψης που έγινε στο Λονδίνο το 2009 με θέμα την «Ιδέα του κομμουνισμού», το οποίο εκδόθηκε στην Αγγλία το 2010 από τις εκδόσεις Verso με επιμέλεια του Κώστα Δουζίνα και του Slavoj Žižek.

Στη συνέχεια παρουσιάζουμε τέσσερις σύντομες αλλά θεωρητικά και πολιτικά ουσιαστικές παρεμβάσεις σημαντικών μαρξιστών μελετητών, που δημοσιεύτηκαν στο 4ο τεύχος της νέας σειράς του γαλλικού περιοδικού *Contretemps*. Το τεύχος αυτό είδε το φως της δημοσιότητας το 2009 και περιλάμβανε αφιέρωμα στον κομμουνισμό με τον χαρακτηριστικό τίτλο “De quoi communisme est-il le nom?”. Πρόκειται για άρθρα του Daniel Bensaid, που το 2010 ταξίδεψε μακριά μας, και των Pierre Dardot, Isabelle Garo και Ellen Meiksins Wood. Μέσα από τα άρθρα αυτά συνάγεται, εμμέσως πλην σαφώς, μια συνεκτική μαρξιστική κριτική σε μεταμαρξιστικές απόψεις περί κομμουνισμού, ενώ ιδιαίτερη θέση καταλαμβάνει στις σελίδες τους, μέσα από διαφορετικές αλλά συγκλίνουσες κατευθύνσεις, η πολιτική, το κράτος και, ακόμη ειδικότερα, το ζήτημα της δημοκρατίας. Και από τη θέση αυτή, ευχαριστούμε τους υπεύθυνους του *Contretemps*, και ιδιαίτερος τους Στάθη Κουβελάκη και Francis Sittel, που ανταποκρίθηκαν στο αίτημά μας για αναδημοσίευση των άρθρων.

Ακολουθούν τα άρθρα των Michael Löwy και Peter Thomas, που συνδέουν, ο καθένας με τον τρόπο του, εμβληματικές μορφές της μαρξιστικής θεωρίας με το κομμουνιστικό πρόταγμα. Ειδικότερα, ο Löwy υποστηρίζει ότι η επαναθεμελίωση του κομμουνισμού του 21ου αιώνα είναι αδύνατη χωρίς την αξιοποίηση του ελευθεριακού μηνύματος που χαρακτηρίζει τον μαρξισμό της Luxemburg, ενώ ο Thomas, σε ένα άρθρο του που έγραψε για την *ΟΥΤΟΠΙΑ*, «συναντώντας» τον Lukács και τον Gramsci, σε μια εκτεταμένη και διεισδυτική ανάλυσή του –που λαμβάνει υπόψη της και σύγχρονες επεξεργασίες, όπως αυτές των Negri και Hardt–, διαπραγματεύεται το οργανωτικό ζήτημα, η αντιμετώπιση του οποίου αποτελεί όρο εκ των ων ουκ άνευ για τη μετάβαση στον κομμουνισμό.

Τα άρθρα των Δημήτρη Γρηγορόπουλου και Δημήτρη Καλτσώνη αποτελούν ενδιαφέρουσες και σχετικά αποκλίνουσες μεταξύ τους προσεγγίσεις των εξελίξεων που σφράγισαν την πορεία των κοινωνιών του «σοσιαλισμού». Ο Δημήτρης

Γρηγορόπουλος εστιάζει τον φακό της κριτικής του στο ζήτημα της γραφειοκρατίας, υποστηρίζοντας ότι η γραφειοκρατία, παρά τις αντικειμενικές καταβολές της, δεν έχει ισχύ φυσικού φαινομένου, ενώ διατυπώνει τη θέση ότι η κατάργηση της εργατικής δημοκρατίας και η γραφειοκρατική μετάλλαξη του κόμματος αποτέλεσαν σοβαρά λάθη της ηγεσίας των μπολσεβίκων και του ίδιου του Λένιν. Από την πλευρά του ο Δημήτρης Καλτσώνης, εκκινώντας από τη σχετική ανάλυση του Μαρξ στο *Πρόγραμμα της Γκότα* και φωτίζοντας κάποιες κρίσιμες πλευρές του «γνώμονα» «στον καθένα ανάλογα με την εργασία του», όπως είναι το ζήτημα της αμοιβής της ειδικευμένης εργασίας ή της αμοιβής των κρατικών στελεχών, αναδεικνύει τελικά τη σημασία της δημοκρατικής συμμετοχής στην εξειδίκευση και την εφαρμογή της σοσιαλιστικής αρχής της κατανομής.

Στην έκβαση του αφιερώματός μας τοποθετείται το άρθρο του Γιώργου Μανιάτη με θέμα «Κομμουνισμός και τέχνη». Το κεντρικό επιχείρημα του άρθρου συνίσταται στη μαρξική θέση ότι στην κομμουνιστική κοινωνία η τέχνη ως δραστηριότητα δεν θα είναι μια ιδιαίτερη περιοχή, όπως στις ταξικές κοινωνίες, αλλά αυθεντική έκφραση κάθε ανθρώπου. Μέσα από αυτό το πρίσμα αξιολογούνται τόσο εκείνα τα κινήματα του ρωσικού μοντερνισμού που αντιπαράθετουν τη δική τους εικόνα της τέχνης στην παραδοσιακή αντίληψη, όσο και η στάση της πολιτικής εξουσίας και ο ρόλος του κομμουνιστικού κόμματος για τα ζητήματα του πολιτισμού και της τέχνης στη Σοβιετική Ένωση κατά τα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια. Η εκ νέου κριτική αντιμετώπιση της σοβιετικής εμπειρίας, πέρα από σχηματικές αντιπαραθέσεις, προτείνεται ως βασική προϋπόθεση για τη σύγχρονη κομμουνιστική προοπτική.

Είναι προφανές ότι στο 100ό τεύχος της *ΟΥΤΟΠΙΑΣ* δεν στοχεύσαμε σε κάτι μεγαλεπήβολο. Επιχειρήσαμε μόνο να συμβάλουμε και από την πλευρά μας στη συζήτηση για τον κομμουνισμό ή, ορθότερα, στην αναζήτηση της κομμουνιστικής εναλλακτικής, μια αναζήτηση που συνεχίζεται τόσο στη θεωρία όσο και στην ιστορία μέσα από την πάλη των τάξεων. Στην προσπάθειά μας αυτή, το αποτέλεσμα της οποίας θα κρίνει ο αναγνώστης, η εξομολόγηση του Lucio Magri, ενός από τους σημαντικούς μαρξιστές κομμουνιστές του 20ού αιώνα, που επέλεξε πρόσφατα να δραπετεύσει από την Ιστορία, είχε πάντως τη θέση της...:

«Δεν είναι αλήθεια ότι το παρελθόν –των κομμουνιστών ή οποιουδήποτε άλλου– υπήρξε εξ ολοκλήρου προκαθορισμένο· όπως ακριβώς δεν είναι αλήθεια ότι το μέλλον είναι εξ ολοκλήρου των νέων που πρόκειται να έρθουν. Ο γερο-τυφλοπόντικας εξακολουθεί να σκάβει, αλλά είναι τυφλός και δεν γνωρίζει από πού έρχεται και πού πηγαίνει. Σκάβει κάνοντας κύκλους. Και αυτοί που δεν μπορούν ή δεν θέλουν να εμπιστευθούν την Πρόνοια, πρέπει να κάνουν το καλύτερο δυνατό για να τον κατανοήσουν, και κατ' αυτό τον τρόπο να τον βοηθήσουν να βρει τον δρόμο του».